

Heidi Rontu

KODVÄXLING HOS EN TVÅSPRÅKIG TVÅÅRING

Inledning

Helena (2;6) behöver en baddräkt för sin docka. Så här diskuterar hon med sin mamma för att lösa problemet:

Exempel 1.

M: sil ei oo mitään uimapukua.
den har ingen baddräkt.

H: juu se ska vara uimapuku.
jo det ska vara baddräkt.

M: mut ei meil/
men vi har inte/

meijän täytys ommella uimapuku sille.
vi borde sy en baddräkt till den.

H: kunde nu äiti auttaa?
kunde nu mamma hjälpa?

kan du hjälpa?

haketaan uimapuku.
vi hämtar en baddräkt.

M: mm.

äiti koittaa mieltä mikä/
mamma försöker fundera vilken/

jos sille laittais pikkuhousut jalkaan.
om vi sätter trosor på den.

oiskos se hyvä uimapuku?
skulle det vara en bra baddräkt?

H: joo.
ja.

pikkuhousut.
trosor.

Barn som lär sig två språk från födseln, såsom Helena, når sällan en god färdighet i sina två språk utan att ha blandat ihop språken under utvecklingsgången. Barnen blandar ofta mest under den tid då språkutvecklingen är som

mest intensiv, dvs. mellan två och tre års ålder då barnen lär sig språkens grammatik. Tvåspråkiga barn fortsätter likväl att blanda sina språk även efter tre års ålder. Inte sällan har man velat dra en gräns mellan blandningen hos yngre och äldre barn. Ett viktigt argument för gränsdragningen har varit huruvida barnen är medvetna om att det finns två språk i omgivningen och om de har kunskaper att tillämpa denna medvetenhet i produktionen. Kodväxling har ansetts vara en kommunikationsstrategi som kräver språklig medvetenhet medan språkblandningen hos yngre barn snarare har ansetts ge uttryck för en ännu ofullständig inläring och barnens bristfälliga kunskaper i de sociolingvistiska regler som styr valet av språk (t.ex. Huss 1991:27f.). Gränsdragningen mellan kodväxling och språkblandning av annat slag hos tvåspråkiga barn är likväl inte problemfri, inte minst på grund av att det är språk under utveckling som studeras.

Att spekulera i medvetenhet och omedvetenhet i ett litet barns språk-beteende förefaller som en ofruktbar utgångspunkt. Borde vi inte kunna ta en viss medvetenhet för given eftersom ett barn fungerar i ett kommunikativt syfte i de samtalssituationer som hon eller han har med andra? I stället för att utgå bara från barnets språk kan det vara mera givande att utgå från den kommunikativa kontext där språket används. Ett barns kommunikationskontext(er) ses alltså som en nödvändig grogrund för språkutvecklingen (se Bruner 1983:199ff., Snow 1999:261ff.). Den primära orsaken till att ett barn, vare sig det är enspråkigt eller tvåspråkigt, lär sig språk torde ändå vara att barnet behöver språk för interaktion med andra.

Syftet med denna artikel är att studera en tvåspråkig tvååringens växling mellan sina språk i interaktion med en av sina föräldrar, den finskspråkiga mamman. Fokus placeras på interaktionen med mamman då växlingen nästan uteslutande sker där. Växlingen lösgörs inte från sin kontext, dvs. samtalssituationen med mamman. Med andra ord analyseras inte bara barnets utan också mammans språkliga beteende. Hur kodväxlar barnet? Hur reagerar mamman på kodväxlingen? Och som ett resultat av detta: Vad för slags samtalssituationer skapar barnet och mamman tillsammans?

Tidigare undersökningar

En viktig utgångspunkt för analys av tvåspråkiga personer, såväl barn som vuxna, är hur den tvåspråkiga språkkompetensen definieras. Är färdigheter i två språk detsamma som två gånger färdigheten i ett språk? I stället för att betrakta färdigheterna i språk 1 och språk 2 som något fristående är vi troligen närmare verkligheten om språken uppfattas som stoffet i en tvåspråkig persons kommunikativa kompetens. Språken kan vara aktiva i olika omfatt-

ning beroende på samtalssituationen. Grosjean (1998:136) har lanserat termen *language mode*, ett slags språktillstånd, för att beskriva hur olika en tvåspråkig person språkligt kan bete sig i olika kommunikationssituationer. Språktillståndet varierar på en skala mellan tvåspråkighet och enspråkighet, så enspråkig som en tvåspråkig person någonsin kan bli¹. En situation med enspråkiga talare framkallar på ett naturligt sätt ett enspråkigt beteende även hos den tvåspråkiga talaren. Då förekommer det sannolikt ingen eller endast lite kodväxling. En situation där alla talare är mer eller mindre tvåspråkiga framkallar lättare kodväxling som uttryck för den tvåspråkiga kompetensen. Utöver samtalspartnern finns det självfallet även andra faktorer som bidrar till vilket språktillstånd som blir rådande, såsom samtalsämnet samt attityder till de aktuella språken och till kodväxling. Om samtalssituationen tillåter kan en tvåspråkig person alltid söka hjälp i sitt andra språk då kunskaperna i det ena språket tillfälligt brister eller på grund av en kunskapslucka.

Blandningen av språk hos tvåspråkiga barn kan på samma sätt ses som en strategi för att kommunikationen ska hållas i gång. Denna betoning på blandningens kommunikativa syfte gör det svårt att motivera en indelning av språkblandningen som en omedveten språkblandning hos yngre barn och som en medveten kodväxling hos äldre barn. Blandningen kan naturligtvis inte vara pragmatiskt lika utvecklade hos yngre som hos äldre barn som har hunnit längre i sin språkutveckling (se även Lanza 1992:655). Däremot torde det inte finnas större skillnader i kontextens betydelse för hurdan och hur omfattande kodväxling som förekommer.

Forskning i simultant tvåspråkiga barns kodväxling har traditionellt inte systematiskt tagit hänsyn till den aktuella samtalssituationen från vilken det rapporterade materialet kommer (t.ex. Swain 1977, Lindholm & Padilla 1978, Volterra & Taeschner 1978, Vihman 1985). En betoning på barnets kommunikationskontext(er) gör det möjligt att studera tvåspråkig utveckling utgående inte bara från barnets språkbeteende utan även från de kommunikativa situationer som barnet språkligt utvecklas i². I fråga om yngre tvåspråkiga barn finns de viktigaste kommunikativa situationerna i familjen och främst tillsammans med föräldrarna. En viktig faktor i denna utvecklingskontext är det språkmaterial som barnet möter, dvs. den input som barnet får (De Houwer 1995:223ff., Döpke 1992:81ff., Galloway & Richards 1994, Lanza 1997:247ff.).

Med input hänvisas både till mängden av språkligt material och till den

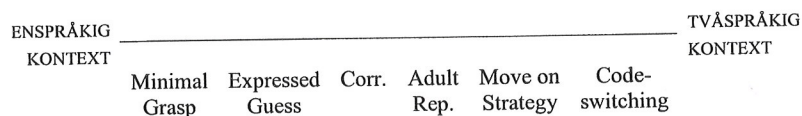
¹ Se Perecman (1989:227) om hur en tvåspråkig person knappast någonsin totalt "stänger av" det andra språket.

² Jfr Gumperz (1982) om det nära förhållandet mellan språkbeteende och interaktionskontext.

kommunikationsstil som föräldrarna har i samtal med barnet (Gallaway & Richards 1994). En viktig aspekt i kommunikationsstilen är hurdan språk – strukturellt och lexikaliskt – föräldrarna använder då de samtalar med barnet. Hur mycket och på vilket sätt anpassas språket enligt barnets färdighetsnivå? (se CDS= child directed speech i Gallaway & Richards 1994: kap. 1). Därutöver syftar kommunikationsstilen på föräldrarnas samtalsstrategier. Frågor som då aktualiseras är bl.a. på vilket sätt barnet uppmuntras till kommunikation. I vilken mån är barnet initiativtagaren i samtalet? Hur mycket utrymme ges barnet? Har föräldrarna en kontrollorienterad stil? Se t.ex. Döpke 1992: kap. 4.

När det gäller kodväxling hos ett tvåspråkigt barn har föräldrarnas samtalsstrategier likaså en viktig roll. Föräldrarnas konsekvens i det egna språkbruket samt i hur kodväxling hos barnet bemöts är viktigt. Vidare torde barnets vetskap om föräldrarnas färdigheter i barnets båda språk också spela en viktig roll (jfr Grosjean 1998:139). De strategier som föräldrarna utnyttjar i kodväxlingssituationer samt barnets respons på strategierna är avgörande för samtalskontextens enspråkighet eller tvåspråkighet. Är kodväxling ett tillämpligt och godtagat kommunikationssätt eller strävar man efter ett mera enspråkigt sätt? Genom sitt mera enspråkiga eller tvåspråkiga språkbeteende (jfr Grosjeans *language mode*) skapar föräldrarna och barnet tillsammans samtalskontexten (Gumperz 1982:206ff.). På samma sätt som språktillståndet hos den enskilda talaren kan samtalskontexten också placeras på ett kontinuum mellan enspråkighet och tvåspråkighet (Lanza 1997:261ff.).

Figur 1. Föräldrarnas samtalsstrategier gentemot barnets kodväxling

På detta kontinuum finner man även föräldrarnas strategier då barnet kodväxlar (se Lanza 1997:268). Strategier som främjar ett enspråkigt språkbeteende hos barnet är sådana där föräldern explicit uppmanar barnet att vara mera enspråkigt, t.ex. genom att be barnet upprepa sitt yttrande på målspråket (*Minimal Grasp Strategy* enligt Lanza 1997:262). Föräldern kan också vilja ha bekräftelse på sin egen enspråkiga omformulering av barnets yttrande (*Expressed Guess Strategy* a.a.). Vidare kan föräldern explicit säga att barnet har använt det andra språket samt hur detsamma skulle heta på målspråket (*Correction* enligt Kasuya 1998:333). Föräldrarnas respons på kodväxlingen främjar ett mera tvåspråkigt beteende då föräldern rättar barnet genom att ge den enspråkiga motsvarigheten till det barnet har produce-

rat (*Repeating/Rephrasing Strategy* a.a.) utan att förutsätta någon respons från barnet. Den tvåspråkiga ändan på kontinuumet nås då föräldern väljer att inte reagera på barnets kodväxling genom att låta samtalet fortsätta (*Move On Strategy* a.a.) eller då hon eller han själv väljer att kodväxla.

Informanten

Helena är ett av ett större antal tvåspråkiga barn som jag har spelat in i Åbo sedan 1999. Helena har spelats in från 2;3 år (två år, tre månader). I dag är hon 5;6 år. Den inspelningssituation som behandlas i denna artikel är den tredje och gjordes då Helena var 2;6 år.

Som det framgår av exemplet med baddräkten pratar Helena finska med mamman och svenska med pappan. Föräldrarna pratar finska sinsemellan. Familjen bor i Åbo där Helena har gått i ett svenskt daghem sedan 1 års ålder. Hon har tre äldre syskon som alla pratar svenska med henne. På somrarna tillbringar familjen längre perioder på sommarstället där familjen har tät kontakt med pappans svenskspråkiga släktingar. Rent kvantitativt tycks den svenska input i Helenas omgivning vara större än den finska. Med undantag av sporadiska besök av finska släktingar och bekanta är det huvudsakligen endast mamman som ger Helena input på finska. Denna kvantitativa obalans mellan språken avspeglar sig också relativt tydligt i Helenas språkutveckling. En analys av inspelningen av henne med mamman respektive pappan när hon är 2;6 samt de två tidigare inspelningarna ger vid handen att svenskan ligger före i utvecklingen. Hon har en högre färdighetsnivå i svenska, och hon blandar sällan in finska i sin svenska. Däremot blandar hon in påfallande mycket svenska i sin finska. Det är egentligen först i den aktuella inspelningen, alltså när hon är 2;6, som Helena har börjat prata finska med en finsk syntax. I de två tidigare inspelningarna av henne då hon är 2;3 och 2;4 har hon oftast helsvenska meningar med enstaka inskott av finska ord i samtal med mamman.

Kodväxlingen i samtalskontexten

Med hjälp av de ovannämnda samtalsstrategierna inför kodväxling kan vi se hurdan samtalskontext Helena och hennes mamma tillsammans skapar. Hur kodväxlar Helena i samtal med mamman och hur bemöter mamman kodväxlingen? Liksom i det inledande exemplet med baddräkten, kommer de övriga exemplen på kodväxling från en inspelning som gjordes då Helena var 2;6 år.

I exemplet med baddräkten får kommunikationen löpa obehindrat vidare även efter Helenas kodväxling till svenska. Mammans strategi liknar *Move On Strategy* då hon inte öppet reagerar på kodväxlingen. Mammans tur³ i samtalet efter kodväxlingen tyder på att hon har förstått Helenas tur med kodväxlingen och godkänt den som en fullvärdig, fungerande tur i samtalet.

I följande exempel är mammans reaktion på dotterns kodväxling tydligare. Hon upprepar dotterns kodväxling på finska: *tässä on tätis – se on tädin laukku, nu ja far med den tantti – sinä viet sen tädille*. Däremot förutsätter hon ingen respons från dottern på upprepningen. Mamman tycks använda *Repeating/Rephrasing Strategy*.

Exempel 2.

M: ei mut siinä hyllyssä.
nej men på den där hyllan.

kato ku kirjat kerää niin [kauheesti]/
ser du för böckerna samlar så hemskt/

H: [tässä] on tätis.
här är tantens.

M: se on tädin laukku.
det är tantens väska.

H: minä paijaan tätä.
jag klappar den.

M: paijaat?
klappar?
onkse pehmeä?
är den mjuk?

joo.

se on melkein yhtä pehmeä ku natti.
den är nästan lika mjuk som natti.

H: nu ja far med den tantti.

M: sinä viet sen tädille.
du tar den till tanten.

H: joo.

M: hmm.

³ En tur slutar vid en paus eller då en annan talare tar vid (jfr eng. *turn at talk* i Lanza 1997:200–205).

En mera enspråkig strategi hos mamman hittar vi i följande exempel med trollet som Helena inte kan få att rymmas i en liten låda som hon leker med.

Exempel 3.

M: m-hm.

noni.
sådär.

nyt täytyy ottaa tiivitaavi pois.
nu måste vi ta bort tiivitaavi.

H: ei.

tiivitaavi.

den ska sitta på bänken.

nu kan du ligga lite.

nu får du inte sitta.

sit kukas?
sen vem?

öö [...].

kan trolle inte/ kan trolle inte/ kan trolle inte/ kan
trolle inte/ kan trolle inte/

tämä ei kan lumpsa.
den här kan inte rymmas.

M: eikse mahdu?
ryms den inte?

H: ei.

Mamman kan tänkas söka bekräftelse på sin översättning av dotterns kodväxling eftersom översättningen är formulerad som en fråga. Hennes sätt liknar då *Expressed Guess Strategy*. Svenskan tidigare i samtalet ser ut att fungera som ett lekspråk då Helena leker ensam med dockan. Mitt i leken kodväxlar hon däremot till finska i turen *sit kukas*. Detta kan vara Helenas sätt att markera att hon just då ställer sig utanför leken för att sedan igen återgå till den, *kan trolle inte/ ...* Denna kodväxling på finska mitt i leken kunde vidare tolkas som tecken på att Helena är medveten om att den övriga samtalskontexten (med mamman) är finsk. Hon inleder ju också turen *tämä ei kan lumpsa*, som är riktad till mamman, på finska.

En genomgång av mammans strategier i samtliga fall då Helena kodväxlar till svenska i samtal med mamman ger vid handen att en mera tvåspråkig samtalskontext byggs upp. Den ovannämnda turen med *Expressed Guess Strategy* är den enda med den strategin, och också den mest en-

språkiga strategi som mamman använder i inspelningen. De övriga strategierna med vilka mamman bemöter Helenas kodväxling kan snarast placeras i den tvåspråkiga ändan av kontinuumet. Av Helenas totalt 159 turer (turer i ensam lek inte medräknade) i den aktuella inspelningen förekommer kodväxling i 30 turer. Sammanlagt 19 % av turerna innehåller alltså kodväxling. De strategier som mamman har tillämpat som respons på dessa 30 turer med kodväxling kan kategoriseras enligt figur 2.

ENSPRÅKIG KONTEXT		TVÅSPRÅKIG KONTEXT				
Minimal Grasp	Expressed Guess	Corr.	Adult Rep.	Move on Strategy	Code- switching	
	1		3	26		

Figur 2. Helenas mammas samtalsstrategier gentemot dotterns kodväxling.

Tillsammans tycks Helena och hennes mamma skapa en samtalskontext som är mera tvåspråkig än enspråkig. En klar majoritet av mammans strategier är sådana som befrämjar tvåspråkigt beteende hos barnet. Helena får ge fritt utlopp för sin tvåspråkiga kompetens och söka hjälp i svenskan då färdigheterna i finska brister. I många fall är det säkert uttryckligen fråga om att färdigheterna i finska inte räcker till. Å andra sidan tycks Helena kunna uttrycka sig bra på finska eftersom inte mer än 19 % av hennes turer innehåller kodväxling till svenska. Det tycks dessutom ibland vara den aktuella samtalskontexten snarare än färdigheterna som avgör om kodväxling utnyttjas som kommunikationsstrategi. Det är till exempel svårt att tolka Helenas användning av svenskans genitivmarkering i turen *tässä on tätis* som resultat av att hon inte skulle behärska finskans genitiv. De övriga uttrycken för genitiv i den aktuella inspelningen är böjda enligt finskans genitivböjning med *-n*: *mun*, *Annan*, *Ullan*, *nuken* osv. I stället är det mera sannolikt att jag, den (svensktalande) tant hon hänvisar till, har fungerat som ett slags trigger för bytet till svenska.

Ett annat exempel på hur samtalskontexten, utöver eventuella färdighetsluckor, kan bidra till att kodväxling uppstår, hittar vi i Helenas användning av hjälpverbet *kan*. I inspelningen använder hon bara verbet på svenska som i exemplet med baddräkten. Verbet förekommer flera gånger under inspelningen. En del av förekomsterna påträffas dock efter följande samtal med mamman.

Exempel 4.

M: jos me otetaan sen haalarit pois.
om vi tar bort dess overall.

ei äiti niin paljon laita vettä.
mamma sätter inte så mycket vatten.

sen nuken on paha istua siel
jos siel on kauheasti vettä.
den där dockan har svårt att sitta där
om det finns hemskt mycket vatten där.

noin.
så där.

otetaan pyyheliina valmiiks jos sun tarttee kuivata.
vi tar fram en handduk om du behöver torka.

osaakse uida?
kan den simma?

H: ei.
nej

sepä ei kan uida.
den kan inte simma.

nytten bada.
nu bada.

Uppenbarligen förstår Helena mammas mening men väljer själv att använda det svenska verbet. Ordet *osata* befinner sig eventuellt ännu i det passiva ordförrådet i hennes finska, och då är den svenska motsvarigheten lättare tillgänglig. Å andra sidan skulle hon även själv kunna producera det finska verbet om hon utnyttjade den hjälp som finns i mammans tur. Det är möjligt att den relativt tvåspråkiga samtalskontexten med mamman gör att Helena inte upplever det som nödvändigt att söka efter en finsk motsvarighet till *kan*. Användningen av det svenska hjälpverbet framkallar åtminstone ingen negativ reaktion från mamman. Egentligen reagerar mamman inte på kodväxlingen. Samtalet fortsätter normalt.

Slutord

Att tvåspråkiga barn växlar mellan sina två språk i samtal med andra är inte bara en sannolikhet utan en verklighet. Barnens språkliga kompetens omfattar trots allt två språk i stället för ett. Språken är dessutom knappast antingen "på" eller "av". Mer troligt är det att språken är aktiverade i olika omfattning i olika samtalssituationer. I dessa situationer är det inte bara bar-

nen, utan även de som barnen samtalar med, som inverkar på hurdan samtalsituationen blir. För att förstå varför ett tvåspråkigt barn kodväxlar kan vi inte enbart fokusera på utvecklingsnivån i respektive språk, språkens dominansförhållanden eller barnets språkliga medvetenhet eller omedvetenhet. Allt detta måste nödvändigtvis ses i den kontext där all språkinläring hos barn sker, nämligen i samtal med andra. När det gäller små barn är den viktigaste samtalspartnern föräldern. Hur man bemöter kodväxling hos ett tvåspråkigt barn är viktigt i strävan efter aktiv tvåspråkighet med aktiva kunskaper i barnets båda språk. Särdeles viktigt är det när det gäller barnets svagare språk som kan vara i behov av extra uppmärksamhet och uppmuntran för att komma i kapp med det starkare språket. Vad är det för samtalskontext föräldern skapar? Strävar föräldern efter enspråkighet eller är uttryck för en tvåspråkig kompetens hos barnet såsom t.ex. kodväxling accepterade? I Bruners (1983) anda kan vi säga att barnets språkliga beteende i samtalsituationen inte bara är en avspiegling av det som barnet kan utan också av det som barnet behöver kunna.

Litteratur

- Bruner, Jerome. 1983. *Child's Talk. Learning to Use Language*. Oxford: Oxford University Press.
- De Houwer, Annick. 1995. Bilingual Language Acquisition. I: Fletcher, Paul & MacWhinney, Brian (red.). *The Handbook of Child Language*. UK Oxford: Basil Blackwell Ltd, 219–250.
- Döpke, Suzanne. 1992. *One Parent – One Language. An Interactional Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Galloway, Clare & Richards, Brian J. 1994. *Input and Interaction in Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grosjean, François. 1998. Studying bilinguals: methodological and conceptual issues. I: *Bilingualism. Language and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 131–149.
- Gumperz, John J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huss, Leena 1991. Simultan tvåspråkighet i svensk–finsk kontext. *Studia Uralica Upsaliensia* 21. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Kasuya, Hiroko. 1998. Determinants of language choice in bilingual children: the role of input. I: *International Journal of Bilingualism*, Vol. 2, Number 3. London: Kingston Press Services Ltd, 327–345.
- Lanza, Elizabeth. 1992. Can bilingual two-year-olds code-switch? I: *Journal of Child Language* 19. Cambridge: Cambridge University Press, 633–658.
- 1997. *Language Mixing in Infant Bilingualism*. UK Oxford: Clarendon Press.
- Lindholm, Kathryn J. & Padilla Amadon M. 1978. Language mixing in bilingual children. I: *Journal of Child Language*, Vol. 5. Cambridge: Cambridge University Press, 327–335.
- Perecman, Ellen. 1989. *Language processing in the bilingual: evidence from language*

- mixing. I: Hyltenstam, Kenneth & Opler, Loraine K. (red.). *Bilingualism Across the Lifespan – Aspects of Acquisition, Maturity and Loss*. Cambridge: Cambridge University Press, 227–244.
- Snow, Catherine E. 1999. *Social perspectives on the emergence of language*. I: MacWhinney, Brian (red.). *The Emergence of Language*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 257–276.
- Swain, Merrill 1977. Bilingualism, monolingualism and code acquisition. I: Mackey, William F. & Andersson, Theodore (red.). *Bilingualism in Early Childhood*. Rowley/Massachusetts: Newbury House Publishers, 29–35.
- Vihman, Marilyn. 1985. Language differentiation by the bilingual infant. I: *Journal of Child Language*. Vol. 12. Cambridge: Cambridge University Press, 297–324.
- Volterra, Virginia & Taeschner, Traute. 1978. The acquisition and development of language by bilingual children. I: *Journal of Child Language*. Vol. 5. Cambridge: Cambridge University Press, 311–335.